

ГЕОГРАФІЯ ОСВІТИ У ПЛОЩИНІ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми співвідношення західної та східної філософії освіти, необхідності розвитку міжкультурного діалогу. Освіта розглядається як територія інтеркультурної філософії, в межах якої можна розмірковувати зі стратегічної точки зору, і географічне розмежування не повинно стояти на заваді створення механізму взаємної адаптації для співіснування культурного різноманіття в освітньому просторі.

Ключові слова: філософія освіти, Схід, Захід, міжкультурний діалог, інтеркультурна філософія.

Статья посвящена исследованию актуальной проблемы соотношения западной и восточной философии образования, необходимости развития межкультурного диалога. Образование рассматривается как территория интеркультурной философии, в рамках которой можно рассуждать со стратегической точки зрения, и географическое разделение не должно быть помехой создания механизма взаимной адаптации для сосуществования культурного многообразия в образовательном пространстве.

Ключевые слова: философия образования, Восток, Запад, межкультурный диалог, интеркультурная философия.

The article deals with the current problem of the relation of Western and Eastern philosophy of education, the need for intercultural dialogue. Education is seen as teritriya interkulturnoi philosophy, in which we can argue from a strategic point of view, and geographic separation should not be a hindrance for a mechanism for the coexistence of mutual adaptation of cultural diversity in the educational space.

Key words: philosophy of education, East, West, intercultural dialogue, intercultural philosophy.

Постановка проблеми. У сучасному світі географічні смисли виступають одним із важливих параметрів існування філософії освіти. Аналіз географії освіти у філософській площині зумовлений динамічно розвиваючою галуззю досліджень, що обумовлюється потребами теоретичного аналізу освіти як складної спеціалізованої системи, її сучасного стану та перспектив розвитку. В умовах постійного зростання ролі освіти в розвитку економічного і людського потенціалу суспільства, велике теоретичне і практичне значення набувають дослідження освіти як соціокультурного феномену, його історичних типів, змісту і специфіки педагогічної діяльності, аналіз існуючих парадигм та проектування шляхів розвитку освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Осмисленню феномену освіти приділяють увагу багато дослідників представників як західної, так і східної філософії. У цілому проблема освіти ставиться і вирішується багатобічно.

Загальне осмислення феномену освіти можна знайти і у античних філософів, і у представників різноманітних напрямків філософського знання.

У різних теоретичних побудовах проблеми освіти розглядаються через різноманітні аспекти. Так, роботи М. Бурбуліса, В.П. Зинченко присвячені проблемі інформатизації та глобалізації освітнього простору; М. Шелер, Я.А. Коменській намагалися через філософський контекст визначити ідеали, завдання і зміст освіти; міждисциплінарний підхід до розгляду освіти застосовували Е. Дюркгейм, П. Бурдьє, Ж.К. Пассерон, Д.У. Джонсон, Л.С. Виготський, Т. Бремелд, Д.Д. Спіндлер, В.С. Біблер; дослідження освіти з аксіологічних позицій можна побачити у Ч. Баглі, Р.Л. Хамфрей, Е.М. Глухової, М.С. Розової. Серед сучасних науковців філософсько-освітнього напрямку дослідження можна зазначити наступні прізвища В. Андрущенко, В.І. Астахова, Г.О. Балл, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, М.Д. Култаєва, В.І. Кушерець, Н.М. Лавриченко, В.І. Луговий, В.С. Лутай, Є.М. Мануйлов.

Щодо дослідження дихотомії «Схід»-«Захід» у першу чергу можна назвати прізвища М.Я Данилевського, С. Хантингтона, О.С. Колеснікова, О.М. Семьонова.

Мета статті – визначити особливості східної та західної філософії освіти у контексті географічного розмежування щодо створення механізму взаємної адаптації.

Виклад основного матеріалу. Якщо проаналізувати історію філософії, то можна зазначити, що західна філософія традиційно ідентифікується як філософія Заходу, а східна філософія – як філософія Сходу[1]. Захід і Схід слід розуміти в цьому випадку, як макросоціальні, тобто глобальні міросуб'єкти, укорінилися концепти «західної філософії» [9] та «східної філософії» [5].

Ще Гегель знаходив підстави для протиставлення східної і західної філософії в «Лекціях з історії філософії», починаючи своє дослідження з розділу «Східна філософія»: «Першою за часом є так звана східна філософія...» [2, с. 160]. Вираз «східна філософія», як зазначає він, «вживається переважно для визначення того періоду, коли ця велика всезагальна східна точка зору стикнулася із Заходом, з крайною обмеженою міри, де переважає дух суб'єктивності» [2, с. 160]. Крім того, він звертає увагу на те, що «... на Сході немає нічого твердого; наскільки невизначена субстанція східних людей, настільки ж невизначеним, вільним і незалежним може бути також і їх характер» [2, с. 146]. «Філософія у власному розумінні починається на Заході, - пише Гегель. - Лише на Заході сходить ця свобода самосвідомості; природна свідомість зникає всередину себе, і тим самим дух занурюється в себе. У блиску Сходу індивідуум тільки зникає; лише на Заході світло перетворюється на блискавку думки, яка вдаряє в саме себе і створює, виходячи звідси, свій світ » [2, с. 160].

На відміну від філософії Заходу філософія Сходу сконцентрувала свою увагу на проблемі людини, в той час як філософія Заходу є багатопроblemною. Вона досліджує: натурфілософські, онтологічні, гносеологічні, методологічні, естетичні, логічні, етичні, політичні, правові проблеми.

Східна філософія розвивається в тісній взаємодії з релігією: часто одна і та ж філософська течія постає і як власне філософія, і як релігія. Так,

світоглядною основою педагогічної традиції Південно-азіатської цивілізації був індуїзм, а пізніше буддизм. Дана основа і визначала спосіб життя людини, систему соціальних і етичних норм, обрядів і свят. Ні виховання, ні навчання не вважалися всесильними. Вроджені якості і спадковість в рамках даної традиції повністю обумовлювали можливості виховання та освіти в процесі розвитку людини [10]. Базисні філософські традиції великих цивілізацій Сходу визначили *східний тип виховання*. Даному типу властиві жорсткі вимоги щодо виконання традиційних норм і канонів. Людина тут розуміється як духовна єдність емоцій, волі і розуму. В результаті, для людини Сходу обмеження індивідуальної свободи, незалежності мислення, самостійності в різних сферах суспільного життя було типово. Духовна цивілізація Заходу виявилася більш відкритою до змін, пошуків істини в різних напрямках, в тому числі атеїстичному, інтелектуальному, практичному, які визначили *західний тип виховання*. М.Я. Данилевський зазначав з цього приводу наступне: «Захід і Схід, Європа і Азія представляються нашому розуму якимись протилежностями, полярностями. Захід, Європа складають полюс прогресу, неперервного вдосконалення, безперервного руху вперед; Схід, Азія - полюс застою та коснення, настільки ненависних сучасній людині ... якщо не Захід, так схід; не Європа, так Азія – середини тут немає» [3, с. 7]. Дійсно, в літературі Схід і Захід протиставляються у вигляді наступних опозицій: стабільності – нестабільності, природності – штучності, колективності – індивідуальності, рабства – свободи, субстанціональності – особистісності, чуттєвості – раціональності, духовності – матеріальності, порядку – прогресу, стійкості – розвитку і т. д.

Таким чином, проблема «Схід–Захід» – проблема двостороння, так як не тільки Захід вивчає і намагається зрозуміти Схід, але й навпаки. «Зустріч Заходу зі Сходом багато в чому залежить від здатності обох сторін зрозуміти один одного», пише Генріх Дюмулен. У контексті зіткнення Заходу і Сходу зобов'язання розуміння стає принципово двостороннім, причому в двох сенсах: прагнути зрозуміти іншого, поглиблюючи розуміння самого себе; прагнути зрозуміти іншого, спонукаючи його до відповідного розуміння [12, с. 63].

Освіта – це частина культури того чи іншого суспільства, а впровадження нових освітніх моделей неминуче тягне за собою вторгнення в такі сфери як цінності, світогляд і світорозуміння. На мою думку, освіта – складний процес становлення людини, в якому відбувається злиття і постійний діалог раціонального (Захід) і духовного (Схід). Освіта – це процес пошуку і засвоєння системи знань і результат цього засвоєння, виражений в певному рівні розвитку пізнавальних сил, а також в теоретичній і практичній підготовці людини. У процесі освіти людина оволодіває змістом знань про географію, про природу, суспільство, мислення, способи діяльності, що дозволяють йому зайняти певне положення серед людей, досягати конкретних цілей і результатів у професійній діяльності, взаємодії і спілкуванні з іншими індивідами. Результатом освіти є всебічний розвиток особистості, тобто формування людини, що має широкі фундаментальні знання, стійкі навички й уміння, що

поєднує в своїй діяльності фізичну і розумову працю, що виробляє матеріальні і духовні блага для суспільства; людини, гармонійно розвиненої в фізичному і духовному відносінах, активного громадського діяча і громадянина, що володіє високими моральними ідеалами, розвиненим естетичним смаком, різнобічними матеріальними та духовними потребами.

Формування людини як слухняної і добродесної наклало відбиток на всю життєдіяльність людини східних країн, на саму культуру і способи її освоєння. Це специфічне людське начало стало тут досить істотним. Для Західної цивілізації характерно прискорений розвиток техніки і технології, швидка зміна предметного світу і соціальних зв'язків людей, бо в її культурі домінує наукова раціональність, яка виступає як особлива самодостатня цінність.

Освіта в своїй основі має ідею розвитку людини як істоти, включеної в розвиток всієї людської культури. «Схід» привносить в процес утворення духовність, необхідність морального вдосконалення і т.д. У цьому сенсі процеси освіти і виховання зближуються. Неможливо утворити людину без виховання, так само як і виховувати, не утворюючи, також не можна; освіта – це осягнення діалектики раціонального і духовного.

Крім того, освіта – це постійний міжкультурний діалог, підсумком якого стає розуміння, що базується не тільки на сприйнятті «своїх» культурних норм, зразків поведінки, смислів і систем знань, але і «чужих». Видатний мислитель Е.В. Іль'єнков зазначав, що «... межа між «Заходом» і «Сходом» проходить зовсім не по Ельбі і не по Берлінській «стіні». Вона лежить набагато глибше: тріщина проходить через саме серце всієї сучасної культури, зовсім не співпадаючи з географічними рубежами і політичними кордонами сучасного світу. Вона пролягає не тільки між партіями усередині однієї і тієї ж країни, але часто навіть і через розум і серце одної і тої ж людини» [4, с. 157]. У цьому зв'язку робляться спроби виявити реальні спільні парадигми мислення, підкреслюється паралелізм ідей західної і східної філософій освіти.

Звернення до проблеми міжкультурного діалогу в філософії освіти актуалізується тим, що в сучасному світі відзначається протиріччя між західною техногенною цивілізацією і східною традиційною культурою. Особливо чітко ця проблема акцентується як одна з глобальних проблем ХХІ ст. в концепції «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона. Американський мислитель закликає Захід «пристосовуватися» до інших цивілізацій, «сила яких буде наближатися до його сили» і глибше опановувати основи релігійних і філософських передумов інших культур, бо, на його переконання, в «осяжному майбутньому не передбачається ніякої всесвітньої цивілізації, а буде існувати світ різних цивілізацій, кожній з яких доведеться вчитися існувати з іншими» [14, с. 38].

Реальною проблемою представляється виявлення механізму становлення самобутньої національної (регіональної, континентальної) філософсько-освітньої думки в контексті міжкультурної взаємодії систем освіти і виховання. Необхідність позначити місце національної філософської культури в сучасному історико-філософському процесі впливає не тільки з чисто дослідницького

інтересу до вивчення самотньої думки і різноманітних шляхів розвитку філософії, але також у зв'язку з необхідністю подолання стереотипів у розумінні витоків філософії освіти, орієнтованої сьогодні на західно-європейські стандарти мислення. Дослідження національної філософсько-освітньої традиції в сучасну епоху виводить за межі концептуальної мови загальноприйнятої європоцентристської моделі історико-філософського процесу, піднімає фундаментальні методологічні проблеми філософського пізнання і призводить до нових підходів і принципів розуміння філософії освіти.

Створення національних систем освіти, орієнтованих переважно на західно-європейські та американські стандарти, виявило і їх проблеми розвитку, які вимагає переосмислення не тільки процесу освіти, але й умов соціального, культурного життя, типу мислення. У ряді країн такі умови розвитку освіти приходять у суперечність з національними особливостями, культурою, менталітетом. Йде «позиціонування» національних філософій освіти в рамках культур і цивілізацій: латиноамериканською, африканською, ісламською і т.д.

В освіті про можливість інтеркультурної філософії можна говорити з точки зору розуміння її як стратегії для створення механізму взаємної адаптації, що дозволяє співіснувати культурному різноманіттю в освітній реальності [6, с. 5–8]. Можливість інтеркультурного діалогу, визнання в «Іншому» можливості власного інобуття дозволить в сучасному світі обрати шлях діалогу цивілізацій, а не їх зіткнення.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Дослідження в галузі філософії освіти – це спосіб осягнення міжкультурного діалогу «різних концепцій освіти, рефлектуючи над їх підставами, виявляючи підстави кожної з них і піддаючи їх критичному аналізу, знаходячи граничні підстави освітньої системи і педагогічної думки, які можуть слугувати підґрунтям для консенсусу настільки суперечливих позицій» [8, с. 5].

Таким чином, співвідношення «Схід – Захід» – проблема двобічна. І для того, щоб зрозуміти їхні стосунки і залежності необхідно формувати відповідні теоретичні розробки та дослідження. При цьому можна погодитися із висловом В. Шубарта, що «...проблему треба поставити в широкі рамки буття. Іншими словами – її треба пов'язати з глибинними питаннями людського буття. Іншими словами – її треба зробити предметом філософії» [12, с. 57].

ЛІТЕРАТУРА

1. Восток и Запад в мировом историко-философском процессе (материалы «круглого стола») // Философские науки. — 1988. — № 7. — С. 105—109.
2. Гегель Г. В. Ф. Лекции по истории философии / Г. В. Ф. Гегель. — СПб. : АКТ, 1999. — 350 с.
3. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Н. Я. Данилевский. — М. : Проспект, 1991. — 574 с.
4. Ильенков Э. В. Маркс и западный мир / Э. В. Ильенков // Философия и культура. — М. : Политиздат, 1991. — С. 156–169.

5. История восточной философии: учебн. пособ. — М. : ИФ РАН, 1998. — 122 с.
6. Колесников А.С. Интеркультурная философия в образовании / А. С. Колесников // Компаративное видение истории философии. — СПб. : Питер, 2008. — С. 5—8.
7. Образование и наука на пороге третьего тысячелетия: Тез. междунар. конф. Новосибирск, 1995. — 287 с.
8. Огурцов А. П. Образы образования. Западная философия образования. XX век / А. П. Огурцов, В. В. Платонов. — СПб. : РХГИ, 2004. — 520 с.
9. Рассел, Б. История западной философии в ее связи с политическими и социальными условиями от Античности до наших дней: В трех книгах / Б. Рассел. — [6-е изд.]. — М. : Академический Проект, Деловая Книга, 2008. — 1008 с.
10. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. — СПб. : Питер, 2000. — 432 с.
11. Семенов А. Н. Восток и Запад: два типа исторического сознания / А. Н. Семенов // Путь Востока. Традиции освобождения. Материалы III Молодежной научной конференции по проблемам философии, религии, культуры Востока. Серия «Symposium». — СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2000. — Вып. 4. — С. 45—50.
12. Семенов Н. С. Философские традиции Востока: учеб. пособ. / Н. С. Семенов. — Мн. : ЕГУ, 2004. — 304 с.
13. Степанова, С. Н. Философия образования: философский подход к проблемам образования или проблемы педагогики сквозь призму философии? / С. Н. Степанова // Современные гуманитарные исследования. — 2009. — № 4 (29). — С. 67—69.
14. Хантингтон, С. Грядущее столкновение цивилизаций или Запад против остального мира / С. Хантингтон // Полис. — 1994. — № 1. — С. 33-48.